

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-15>

УДК 373.3016:003-028.31

Киричок І.І.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Возняк С.М.

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Слісаренко М.С.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTI ВИРАЗНОСТІ ЧИТАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З РОЗВИТКОМ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. Предмет дослідження авторів статті – визначення критеріїв, характеристика рівнів сформованості виразності читання у зв'язку з розвитком зв'язного мовлення молодших школярів. У статті схарактеризовано основні напрями виразного читання – розвиток техніки мовлення, підвищення культури мовлення та оволодіння емоційно-логічними засобами виразності. Значна увага авторів статті зосереджена на аналізі результатів констатувального етапу експерименту, завдання якого полягало у визначенні критеріїв та рівнів розвитку зв'язного мовлення учнів; виявленні рівня виразного читання віршів молодшими школярами; встановлення взаємозв'язку впливу виразності читання на розвиток зв'язного мовлення. Зазначені діагностувальні інструментарії вияву критеріїв і рівнів сформованості умінь і навичок виразності читання у зв'язку з розвитком зв'язного мовлення молодших школярів. Аналіз отриманих результатів констатувального експерименту засвідчує: експеримент підтверджує правильність висунутої гіпотези, яка полягає у тому, що рівень розвитку зв'язного мовлення залежить від рівня виразності читання.

Ключові слова: зв'язне мовлення, виразність читання, учні початкової школи, критерії та рівні зв'язного мовлення та виразного читання.

Kyrychok Inna

Nizhyn State University named after Mykola Gogol

Voznyak Stepan

National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovsky

Slisarenko Maryna

Nizhyn State University named after Nikolai Gogol

DIAGNOSTICS OF THE FORMATION OF THE EXPRESSIVENESS OF READING IN CONNECTION WITH THE DEVELOPMENT OF COHERENT SPEECH OF SCHOOLCHILDREN OF THE ELEMENTARY SCHOOL

Summary. The subject of the research – is the definition of criteria, the characteristic of the levels of formation of expressiveness of reading in connection with the development of coherent speech of schoolchildren. The article describes the main directions of expressive reading – the development of speech technology, improving the culture of speech and mastering the emotional and logical means of expression. Considerable attention of the authors of the article is focused on the analysis of the results of the ascertaining stage of the experiment, the task of which was to determine the criteria and levels of development of coherent speech of schoolchildren; identifying the level of expressive reading of poems by schoolchildren; the establishment of the interconnection of the influence of expressiveness of reading on the development of coherent speech. The diagnostic tools for identifying the criteria and levels of development of skills and expressive reading skills in connection with the development of coherent speech of schoolchildren are indicated. The analysis of the results of the ascertaining experiment shows: the experiment confirms the correctness of the hypothesis put forward, which consists in the fact that the level of development of coherent speech depends on the level of expressiveness of reading.

Keywords: coherent speech, expressive reading, schoolchildren, elementary school, criteria and levels of coherent speech and expressive reading.

Постановка проблеми. Документи про освіту: Державний стандарт початкової загальної освіти (2018 р.), Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2018 р.), Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016 р.) наголошують на важливості вдосконалення мовно-літературного розвитку молодших школярів, який неможливий без виразного читання та розвинутого зв'язного мовлення.

Виразне читання як один з основних видів мовленнєвої діяльності є не лише важливим за-

гальноосвітнім умінням, а й засобом виховання і розвитку мовленнєвої та естетичної культури учнів. У оновленій програмі з літературного читання для учнів 1-4 класів (2016) вказано, що основними завданнями курсу в розвитку дитячої особистості засобами читацької діяльності є не лише формування в учнів повноцінних навичок читання як базової у системі початкового навчання та слухання, а й розвиток мовлення учнів; формування умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого). «У процесі навчання виразного читання відбувається становлення і розвиток якостей дитини-читача, здатної до самостійної читацької,

комунікативної, творчої діяльності; здійснюється її мовленнєвий, літературний, інтелектуальний розвиток; формуються морально-естетичні, громадянські уявлення і поняття, збагачуються почуття, виховується любов до мистецтва слова, потреба в систематичному читанні» [8, с. 3].

У програмі з української мови в початковій школі (2016) виразне читання належить до розділу «Розвиток мовлення», оскільки воно є важливим елементом цієї культури поряд з лексикою, фразеологією, граматикую та стилістикою. Зокрема у документі наголошується: «...у навчанні мови широко використовуються тексти, робота над якими має розпочинатися з читання (вголос або мовчки), побіжної перевірки розуміння й обговорення окремих фрагментів». Специфікою роботи з читання на уроках мови є те, що увагу дітей слід особливо привертати до правильного вимовлення, значення слів, інтонації речень, різних за структурою змістового поділу речень за допомогою пауз, мелодики та ін. Ці аспекти зазначаються у сфері уваги і на уроках читання, але там акценти частково переміщуються в бік елементарного літературознавчого аналізу [11, с. 6].

Існують різні визначення сутності поняття «виразне читання у школі». Одні автори ототожнюють його з художнім читанням, інші – звужують це поняття до використання інтонаційних засобів виразності. Ці розходження зумовлені різним розумінням співвідношень у читанні логічного, образно-емоційного та естетичного аспектів. Ще К. Ушинський пропонував учителям поєднувати у навчанні виразному читанню логічну та емоційну сторони.

Виразне читання школярів об'єднує такі напрямки – розвиток техніки мовлення, підвищення культури мовлення та оволодіння емоційно-логічними засобами виразності. Вироблення навички виразного читання базується на знаннях теорії виразного читання: техніки мовлення, засобів логіко-емоційної виразності читання, позамовних засобів виразності в процесі читання; на вміннях підготувати твір для читання та аналізу.

Актуальність дослідження зумовлена обмеженістю вивчення проблеми формування і розвитку уміння і навички виразного читання у зв'язку з розвитком зв'язного мовлення в учнів початкової школи в теоретичному і практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій
Питання культури усного мовлення та необхідності виразного читання порушували ще в доімперський період такі методисти: Ф. Буслаєв, К. Ушинський, В. Острогорський, М. Рибнікова та ін.

У 60-і та 70-і рр. ХХ ст. з'явилися посібники та підручники з виразного читання, авторів яких можна розділити на прихильників філологічного напрямку (Г. Фірсов, Л. Горбушина, Б. Найденов), які бачать головне значення виразного читання в підвищенні культури мовлення учнів, пошкваллення занять рідною мовою, і прихильників художньо-психологічного (В. Язовицький, М. Качурін) спрямування. Останні розглядають виразне читання як мистецтво звучання слів і першочерговим завданням вважають естетичне виховання.

У посібнику Л. Горбушиної «Навчання виразного читання молодших школярів» (1981) [4] схарактеризовано виразність усного мовлен-

ня як одне з найважливіших завдань навчання молодших школярів російській мові, розкрито зміст і форми роботи з розвитку виразного усного мовлення за періодами навчання, наведено різні види робіт над виразним читанням на уроках російської мови і читання.

У дослідженнях сучасних російських вчених-методистів (І. Андрюшина [1], Н. Соловйова) розкрито теоретико-методологічні основи виразного читання. Вчені-методисти В. Арнаут, Є. Адамович, Г. Артоболевський, В. Герецький, Т. Завадська, Д. Коршунова, М. Різв'яний, М. Львов, М. Омарокова, Л. Назарова, М. Васильєва, В. Кістарьова в своїх працях розглядали проблеми виразного читання в початкових класах.

Значний інтерес для нашого дослідження становила дисертаційна робота С. Ікрамової «Виразне читання та його роль у розвитку мовлення школярів початкових класів» (2010) [6], у якій розроблено та науково обґрунтовано методичні основи, що підвищують ефективність навчання виразного читання, підвищення рівня грамотності учнів початкових класів загальноосвітньої школи в РФ.

Вітчизняні науковці також присвячували окремі роботи питанням методики виразного читання: А. Григорчук «Виразне читання як засіб емоційно-чуттєвої сфери молодших школярів» [5], А. Капська [7], О. Кубасова, Г. Олійник «Виразне читання», О. Савченко «Методика виразного читання в початкових класах».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми
Варто зазначити, що в практиці вітчизняної початкової школи проблема впливу виразного читання на розвиток зв'язного мовлення учнів остаточно залишається невирішеною.

Проблема розвитку зв'язного мовлення дитячої особистості засобами читацької діяльності пов'язана з необхідністю вирішення наступних суперечностей між:

– вимогами державного освітнього стандарту початкової освіти, який передбачає формування у школярів початкової ланки умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого), умінь виразного читання та аналізу твору і недостатню розробленість теоретичних положень, які обґрунтовують процес формування цих умінь;

– сучасними можливостями шкільної освіти в розвитку необхідних компетенцій особистості учня початкової школи і реальним переважаючим традиційним форм організації його підготовки.

Отже, об'єктивна необхідність розв'язання проблеми розвитку зв'язного мовлення учнів початкової школи, з одного боку, і відсутність дослідження, де б цілісно розглядалась ця проблема, з другого, зумовили вибір теми статті: **«Діагностика сформованості виразності читання у зв'язку з розвитком зв'язного мовлення учнів початкової школи»**.

Цілі статті – визначення критеріїв, характеристика та діагностика рівнів сформованості умінь і навичок виразності читання у зв'язку з розвитком зв'язного мовлення молодших школярів на констатувальному етапі експерименту.

Виклад основного матеріалу
Вивчивши науково-методичну літературу з проблеми, для до-

сягнення мети, вирішення поставлених завдань дослідження, доведення гіпотези відповідно до об'єкта, предмета дослідження ми спланували, організували і провели експериментальну роботу.

Експериментальна робота проводилася на базі школи № 13 міста Ніжина в 3 «А» класі. У експерименті було задіяно 18 учнів.

Мета констатувального етапу експерименту: визначити критерії та рівні розвитку зв'язного мовлення учнів 3 класу; виявити рівень виразного читання віршів; зафіксувати індивідуальні особливості читання ліричних творів; встановити взаємозв'язок впливу виразності мовлення на розвиток зв'язного мовлення.

Щоб з'ясувати, як учні розуміють проблему виразності читання, нами було проведено анкетування «Що означає читати виразно?».

Проаналізувавши відповіді дітей, ми отримали наступне:

39% школярів вважають, що читати виразно – це означає читати голосно; 17% респондентів розмірковують, що це означає не поспішати, читати повільно, з відповідними паузами між словами; 11% учнів відповіли, що потрібно читати виразно, промовляючи всі слова; 11% опитаних вважають, що, читати виразно – це дотримуватись інтонації; і лише 22% відповіли, що виразно читати – це, значить, дотримуватись паузи, виділяти голосом потрібні слова, знижувати або підвищувати голос.

На питання анкети, як взаємопов'язане виразне читання та розвиток зв'язного мовлення, лише 2% учнів змогли відповісти, що чітка дикція, правильне наголошування слів та вміння інтонувати речення допомагають не лише у комунікації співрозмовників, а й в осмисленні ідеї твору.

З відповідей опитаних можна зробити висновок, лише невелика кількість учнів (22%) характеризує виразне читання з урахуванням різних компонентів виразності.

Тому необхідно дітей навчити виразно читати тексти, адже виразне читання допомагає зрозуміти і відчувати задум автора, розвинути навички зв'язного мовлення.

Виявлення рівня виразності читання віршів учнями 3 класу на констатувальному етапі було проведено за такими параметрами:

1. Техніка читання: правильність вимови слів, правильність словесних наголосів, оптимальний темп читання і чіткість вимови.

2. Виразність: правильність фразових та логічних наголосів, інтонація, правильність постановки пауз, зміна темпу читання.

Для виявлення рівня виразності читання учнів нами було здійснено роботу над програмним твором І. Жиленко «Вечір гномів» за такою схемою:

1. Учень спочатку читав вірш про себе, готуючись до читання вголос.

2. Читання твору учнями виразно, користуючись пам'яткою.

3. Фіксація результатів в аркуші обліку.

У процесі читання експериментатор зазначав елементи виразності, заносив їх в спеціальний лист обліку з відміткою у відповідних графах. Нами була розроблена наступна система оцінювання за рівнями: 8-10 балів (конструктивно-творчий) – правильність вимови слів, словесних наголосів, дотриманий темп читання, чітка вимова, один недолік (одна помилка у вимові слів і в постановці словесних наголосів, не завжди змінюється швидкість читання, недостатньо чітка вимова); 4-7 балів (репродуктивний) – два недоліки (дві помилки у вимові слів і в постановці словесних наголосів, не завжди правильно змінюється темп читання); 0-3 бали (емпірично-інтуїтивний) – три-чотири недоліки (неправильна вимова слів, неправильний словесний наголос, швидкість читання не змінюється, нечітка вимова слів).

Рівні розвитку виразного усного мовлення учнів подано у таблицях 1, 2 (див. таблиці 1, 2).

З таблиці 2 постає, що 33,3% опитаних читали технічно правильно, тобто вимова була правильною, читання свідомим, спостерігалася чітка вимова, правильність словесних наголосів; 44,4% респондентів мали репродуктивний рівень виразності мовлення, оскільки вони читали тихим голосом з нечіткою вимовою, дикцією, з дотриманням темпу читання; 22,3% опитаних мали емпірично-інтуїтивний рівень виразності мовлення, оскільки вони допускали по 3-4 недоліки в постановці логічних наголосів, логічних пауз, їхнє мовлення характеризувалося тихим голосом з нечіткою вимовою, дикцією.

Таблиця 1

Оцінка розвитку виразності усного мовлення за параметрами під час читання учнів на констатувальному етапі експерименту

Параметри виразності усного мовлення	Досліджувані учні (кількість балів за параметрами виразності усного мовлення)																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
швидкість читання	8	9	9	6	7	6	9	5	8	8	4	7	6	6	5	2	3	3
виразність читання	9	8	9	3	5	7	8	4	9	9	3	6	7	5	7	2	3	4
Узагальнений показник	8,5	8,5	9	4,5	6	6,5	8,5	4,5	8,5	8,5	3,5	6,5	6,5	5,5	6	2	3	3,5

Таблиця 2

Рівень розвитку виразності усного мовлення під час читання учнів на констатувальному етапі експерименту

Рівень розвитку виразності мовлення під час читання	Кількість балів	Кількість учнів	Кількість учнів (у %)
Конструктивно-творчий	8-10	6	33,3
Репродуктивний	4-7	8	44,4
Емпірично-інтуїтивний	0-3	4	22,3

Основними недоліками в читанні учнів на констатувальному етапі нами визначено такі: недотримання логічних пауз, наголосів, невірної правдані паузи зупинкою мовлення, порушення тривалості пауз; невідповідність темпу читання, невірне прискорення або уповільнення вимови; недотримання інтонації відповідно до змісту тексту.

Під час відвідування уроків літературного читання в 3-А класі було зроблено наступні висновки: не усі правильно управляти диханням 4 особи; змінювати силу голосу – 5 учнів; вибирати потрібну інтонацію – 6 школярів; правильно ставити логічний наголос – 7 осіб; правильно ставити паузи – 8 опитаних; вибирати потрібний темп – 8 осіб.

За даними результатами можна зробити висновок, що на уроках читання учитель дуже мало уваги приділяв роботі над виразним читанням, над засобами логіко-емоційної виразності читання. Значна кількість учнів не уміла читати вірші із належною інтонацією, не дотримувалися темпу, пауз, читали тихо і на одному диханні. Багато в чому дані факти пояснюються тим, що діти мали найзагальніші уявлення про виразність читання, а тим більше про взаємозв'язок виразного читання та розвитку зв'язного мовлення.

Отже, аналіз результатів читання учнів з установкою на виразність на констатувальному етапі експерименту уможливив висновок, що у значній кількості опитаних недостатньо розвинені вміння виразного читання, тому робота над виразністю усного мовлення з учнями повинна обов'язково здійснюватися.

Далі нам потрібно було розробити критерії та діагностувати рівень розвитку зв'язного мовлення учнів.

М. Львов виділяє сім критеріїв мовлення: змістовність, логічність, точність, мовна правильність, ясність, комунікативна доцільність, виразність [9, с. 134].

З урахуванням цих критеріїв нами було проведено дослідження, яке дало змогу виявити на констатувальному етапі експерименту у молодших школярів три рівні сформованості навичок зв'язного мовлення:

1. Емпірично-інтуїтивний рівень характеризується бідним словниковим запасом учнів, неточністю, мовною неправильністю, неясністю, комунікативною недоцільністю, частими випадками неправильного слововживання, значним порушенням орфоепічних і акцентних норм літературної мови, невмінням використовувати засоби логіко-емоційної виразності під час усних висловлювань, а також у своєму мовленні школяр вживає прості непоширені речення.

2. Репродуктивний рівень визначається значним словниковим запасом учнів, ситуативною точністю, мовною правильністю, ясністю, здатністю з окремими помилками й неточностями давати визначення понять; відхиленнями менше ніж на 50% від акцентних, орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних норм літературної мови; нездатністю в окремих ситуаціях використовувати засоби логіко-емоційної виразності під час усних висловлювань; незначною невідповідністю мовних засобів меті й ситуації мовлення.

3. Реконструктивно-творчий рівень сформованості навичок зв'язного мовлення передбачає наявність точності, мовної правильності, ясності, комунікативної доцільності, здатність використовувати у мовленні складні речення, при цьому учень може припускатися незначних огріхів в усному висловлюванні; сформованість навичок монологічного висловлювання, вміння вести діалог; наявність естетичних зовнішніх засобів, техніки та культури мовлення.

З метою діагностування рівнів сформованості зв'язного мовлення в учнів початкових класів нами використано такі методики: «Визначення понять», «З'ясування пасивного словникового запасу», «Визначення активного словникового запасу».

Методика «Визначення понять» проводилась з метою виявити рівень сформованості у школярів понять, здатності до встановлення причинно-наслідкових зв'язків, визначення подібностей та відмінностей в різних об'єктах, вміння учня відповідати на питання вчителя, використовуючи практично всі частини мови, правильно будуючи синтаксичні конструкції.

Учень повинен уявити ситуацію, наприклад, зустріч з людиною, яка не знає значення жодного слова. Він повинен пояснити кожне з них, щоб співрозмовник зрозумів, про що йде мова. За кожне правильне визначення слова респондент отримував по одному балу. На визначення кожного слова відводилося по 30 сек. Якщо упродовж цього часу школяр не зміг дати визначення запропонованого слова, то експериментатор зачитував наступне слово.

У цій методиці школяру пропонувалося 5 груп по 10 слів у кожній. За кожне правильно дане визначення слова за 30 секунд дитина отримувала по одному балу. Якщо протягом цього часу учень не міг дати визначення запропонованого слова, то експериментатор зачитував наступне по порядку слово. Важливо, щоб учень розумів значення кожного слова. Наприклад, велосипед – засіб пересування тощо.

Якщо запропоноване школярем визначення слова виявилось не зовсім точним, то за дане визначення він кожен отримує проміжну оцінку – 0,5 бала. При абсолютно неточному визначенні – 0 балів.

Максимальна кількість балів, яку міг отримати учень за виконання цього завдання – 10, мінімальна – 0.

У результаті проведення експерименту підраховувалася сума балів, отриманих респондентом за визначення всіх 10 слів з вибраного набору. Рівень розвитку мовлення для 3 методик обчислювали за кількістю балів: 8-10 балів – реконструктивно-творчий; 4-7 балів – репродуктивний; 0-3 бали – емпірично-інтуїтивний.

У кількісному вимірі маємо такі результати використання методики «Визначення понять» за рівнями: у 4 опитуваних (22,2%) виявлено реконструктивно-творчий; 10 осіб (55,6%) респондентів продемонстрували репродуктивний; у 4 осіб (22,2%) констатовано емпірично-інтуїтивний.

Результати оцінювання школярів за методикою «Визначення понять» на констатувальному етапі експерименту подано у таблиці 3 (див. таблицю 3).

У методиці «З'ясування пасивного словникового запасу», метою якої було визначення рівня

мовленнєвого багатства, мовної правильності, ясності, комунікативної доцільності мовлення учнів початкової школи як стимулюючий матеріал пропонувалися ті ж самі п'ять наборів слів по десять слів в кожному, які були використані в попередній.

Процедура проведення була такою: респондентам зачитувалося перше слово з першого ряду – «велосипед» і пропонувалося з наступних рядків вибрати слова, відповідні до нього за змістом, що складала з даним єдину групу, визначену одним поняттями – «види транспорту» або «засоби пересування». Далі послідовно з наступних наборів учень повинен був вибрати слова «автомобіль», «автобус» і «мотоцикл». Якщо з першого разу, тобто після першого прочитання чергового ряду, дитина не зуміла відшукати потрібне слово, то дозволялося прочитати цей ряд ще раз, але в швидшому темпі. Якщо ж після першого прослуховування школяр зробив свій вибір, але цей вибір виявився неправильним, експериментатор фіксував помилку і зачитував наступний ряд. Кожен наступний набір слів повільно зачитувався з інтервалом між кожною вимовою слова в 1 секунду.

Як тільки для пошуку потрібних слів дитині прочитані всі чотири ряди, дослідник переходить до другого слова першого ряду і повторює цю процедуру до тих пір, поки дитина не відшукає всі слова з подальших слів першого ряду.

Оцінка результатів здійснювалася за 10-бальною шкалою: якщо дитина правильно знайшла значення від 30 до 50 слів, то у результаті отримувала 8-10 балів; від 10 до 30 слів – 4-7 балів; 1-10 слів – 0-3 бали.

За результатами проведеної методики нами зроблено висновки: у 7 осіб (38,9%) опитаних констатовано реконструктивно-творчий рівень розвитку пасивного словникового запасу, оскільки учні без довгого обдумування відповідали правильно й точно без страху під час усних виступів. У 8 осіб (44,4%) респондентів виявлено репродуктивний рівень словникового запасу, оскільки у цих учнів відчувалися певні труднощі із запам'ятовуванням слів, тлумаченням понять. У 3 осіб (16,7%) школярів встановлено емпірично-інтуїтивний рівень мовленнєвого багатства, мовної правильності, ясності, комунікативної доцільності мовлення, оскільки респондентам цієї групи було важко запам'ятати слова, з'єднати їх

Таблиця 3

Оцінка сформованості понять, здатності до встановлення причиново-наслідкових зв'язків, визначення подібностей та відмінностей в різних об'єктах, рівень розвитку в школярів зв'язного мовлення за методикою «Визначення понять» на констатувальному етапі експерименту

№ визначення	Досліджувані учні (кількість балів за кожне визначення)																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	1	1	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0,5	1	1	1	1	0	1
2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0,5	0	0,5
3	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	0	0	0,5	0	1	0,5
4	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0	0	1	1	1	0	0,5	0,5
5	1	1	1	1	1	0,5	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0	1	0,5	0	0
6	0,5	1	1	0	0,5	0	1	1	1	1	0,5	0	0	0,5	0	0	1	1
7	0,5	0,5	1	1	0,5	0,5	0	0,5	1	0,5	1	1	1	1	0	0	1	0
8	1	1	1	0,5	0	0	1	0,5	0,5	0,5	0	1	0,5	0,5	0	1	0	0
9	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0
10	0	1	1	0,5	1	0,5	1	0	0,5	0	0	1	0,5	1	1	0	0	0
Бали	7	9,5	10	7	6	6,5	8	5	9	7	3	6	6,5	7	5,5	3	3,5	3,5

Таблиця 4

Оцінка рівня мовленнєвого багатства, мовної правильності, ясності, комунікативної доцільності мовлення учнів за методикою «З'ясування пасивного словникового запасу» на констатувальному етапі експерименту.

№ слова	Досліджувані учні (кількість правильно підібраних понять до даного слова)																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	2	4	3	0	1	3	5	0	3	2	1	2	2	1	3	1	0	1
2	2	3	3	1	1	5	5	0	4	3	1	2	2	3	3	0	0	2
3	1	3	4	1	1	3	3	3	5	2	1	2	5	0	5	0	2	1
4	2	4	5	1	1	2	5	3	5	3	1	0	4	4	4	0	0	2
5	1	3	1	1	1	4	5	0	3	4	1	3	5	0	4	0	0	0
6	4	3	3	3	0	2	5	3	5	4	0	3	0	3	2	1	0	2
7	1	2	2	2	2	2	5	3	3	5	1	3	2	2	2	2	1	1
8	4	5	5	0	3	2	5	3	3	5	1	2	5	4	3	1	1	2
9	3	4	4	1	1	1	5	3	2	2	1	3	5	2	3	0	0	1
10	3	4	4	1	1	1	5	2	1	5	1	1	3	3	4	0	1	1
Всього	23	35	34	11	12	25	48	20	34	35	9	21	33	22	33	5	5	13
Бали	7	8	8	4	4	7	9	5	8	8	3	5	8	6	8	2	2	4

за семантикою в одну групу, важко було пояснити, чому саме за таким принципом були розподілені поняття.

Результати оцінювання рівня мовленнєвого багатства, мовної правильності, ясності, комунікативної доцільності мовлення школярів за методикою «З'ясування пасивного словникового запасу» на констатувальному етапі експерименту подано у таблиці 4 (див. таблицю 4).

При виконанні методики «Визначення активного словникового запасу», метою якої було визначення рівня розвитку зв'язного мовлення учнів, школярам пропонували картинку, на якій зображені люди та різні предмети. Мовлення учнів фіксувалося в спеціальному протоколі та потім аналізувалося. Упродовж 5 хвилин учні повинні були якомога детальніше розповісти про те, що змальоване на цій картинці. При цьому фіксувалася частота вживання респондентом різних частин мови, складних конструкцій зі сполучниками та вставними конструкціями, що давало змогу робити висновки про рівень розвитку його мовлення.

10 балів дитина отримувала в тому випадку, якщо у своєму мовленні (розповіді за картинкою) вона вживала не менше 10 з перерахованих в протоколі ознак; 8-9 балів – не менше 8-9 різних протокольних ознак; 6-7 балів – за наявності 6-7 різних ознак; 4-5 балів – 4-5 різних ознак; 2-3 бали – в мовленні є 2-3 ознаки; 0-1 бал – у розповіді немає або в ній є 1-2 слова, що являють собою одну частину мови.

Аналіз виконання учнями методики уможливило такі висновки: 22, 2% (4 особи) досліджуваних продемонстрували реконструктивно-творчий рівень; у 50% опитаних (9 осіб) виявлено репродуктивний рівень; 27, 8% (5 осіб) респондентів продемонстрували емпірично-інтуїтивний рівень.

Результати оцінювання рівня активного словникового запасу школярів за методикою «Визначення активного словникового запасу» на

констатувальному етапі експерименту подано у таблиці 5 (див. таблицю 5).

З таблиці 5 постає, що в мовленні учнів переважали іменники і дієслова (хлопці, дівчатка, велосипед, лебеді, книжка, сніговик, кактус, читає, пише, малює, ліпили, спостерігали, здивувалися, подав руку тощо), вони склали більше половини всіх слів. Крім того, учні вживали прикметники в початковій формі (снігова, великий, маленький та ін.), займенники (він, вони, вона і так далі) досить часто. У мовленні учнів було виявлено багато прийменників (до, у, на, та ін.) і сполучників, особливо часто вживали сполучник «і». Рідше зустрічаються прислівники (дружно, весело, добре, сонячно, здивовано тощо), числівники (один, двоє, троє) і прикметники порівняльного ступеня (більше, менше, гірше). У мовленні учнів немає дієприкметників, дієприслівників і прикметників найвищого ступеня порівняння. Лише у 5 опитаних були використані складні речення і конструкції, а також був згаданий один фразеологічний зворот (протягнув руку допомоги).

Рівневу характеристику сформованості навичок зв'язного мовлення учнів початкової школи на констатувальному етапі подано у таблиці 6 (див. таблицю 6).

З метою визначення міри зв'язку між виразністю усного мовлення і розвитком зв'язного мовлення використаємо коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена [10]:

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n-1)}$$

де n – число пар, які порівнюються, величини двох змінних;

d^2 – квадрат різниці рангів цих величин.

Середнє значення отриманого учнем балу за швидкістю та виразністю читання та його ранг наведено на рисунку 1 (відповідно до значень табл. 1).

Таблиця 5

Протокол оцінки активного словникового запасу учнів на констатувальному етапі експерименту

Ознаки мови досліджуваних, що фіксуються	Частота вжитку цих ознак різними випробовуваними																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Іменники	12	33	35	10	12	11	28	5	24	21	7	15	11	8	10	7	5	9
Дієслова	7	20	24	8	10	7	12	2	13	10	4	9	8	5	8	5	7	5
Дієприкметники	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Дієприслівники	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Прикметники в початковій формі	1	3	6	3	1	2	8	0	4	3	0	0	0	0	0	0	0	0
Прикметники в порівняльному ступені	0	0	1	1	0	0	2	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Прикметники вищого ступеня	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Прислівники	1	1	2	0	0	0	3	0	4	0	0	4	3	2	1	0	0	0
Займенники	1	3	3	2	2	2	5	0	4	0	0	3	2	0	3	0	0	0
Сполучники	2	1	3	0	1	2	7	0	3	2	0	2	3	2	3	0	0	0
Прийменники	3	6	9	1	2	4	8	1	5	6	1	3	2	2	1	1	1	1
Числівники	0	2	3	0	0	0	2	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Складні речення та конструкції	0	1	2	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Всього	27	70	88	25	28	28	78	8	61	43	12	36	29	19	26	13	13	15
Бали	6	9	10	6	6	6	10	3	9	6	3	6	6	5	6	3	3	3

Таблиця 6

**Рівнева характеристика сформованості навичок зв'язного мовлення
учнів початкової школи (констатувальний експеримент)**

Рівні розвитку зв'язного мовлення	Реконструктивно-творчий (%)	Репродуктивний (%)	Емпірично-інтуїтивний (%)
Рівень сформованості понять, здатності до встановлення причинно-наслідкових зв'язків, визначення подібностей та відмінностей в різних об'єктах	22,2	55,6	22,2
Рівень мовленнєвого багатства, мовної правильності, ясності, комунікативної доцільності мовлення учнів	38,9	44,4	16,7
Рівень активного словникового запасу	22,2	50	27,8
Узагальнений показник	27,8	50	22,2

Таблиця 7

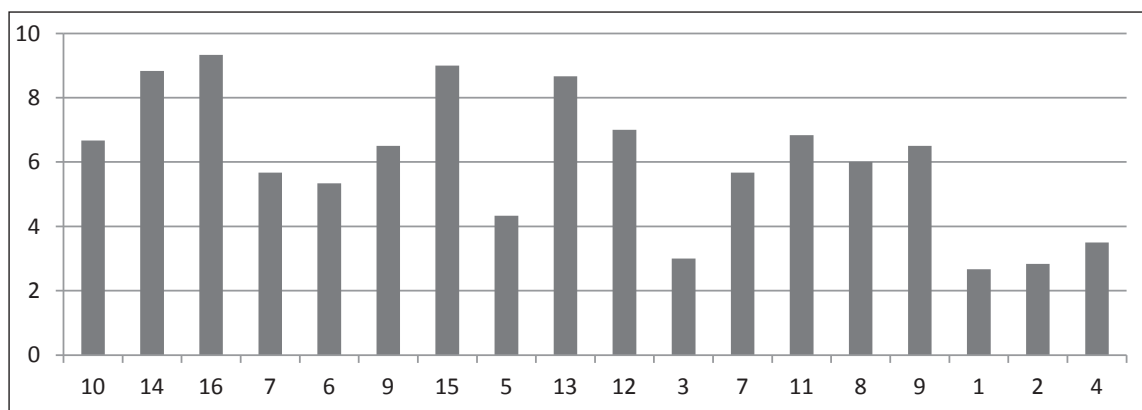
**Середнє значення отриманого учнем балу за методиками «Визначення понять»,
«З'ясування пасивного та активного словникового запасу»
та його ранг на констатувальному етапі експерименту**

Методики	Досліджувані учні																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
«Визначення понять»	7	9,5	10	7	6	6,5	8	5	9	7	3	6	6,5	7	5,5	3	3,5	3,5
«Визначення пасивного словникового запасу»	7	8	8	4	4	7	9	5	8	8	3	5	8	6	8	2	2	4
«Визначення активного словникового запасу»	6	9	10	6	6	6	10	3	9	6	3	6	6	5	6	3	3	3
Узагальнений показник	6,7	8,8	9,3	5,7	5,3	6,5	9	4,3	8,7	7	3	5,7	6,8	6	6,5	2,7	2,8	3,5
Ранг	10	14	16	7	6	9	15	5	13	12	3	7	11	8	9	1	2	4

Таблиця 8

**Квадрат різниці рангів між виразністю усного мовлення
і розвитком зв'язного мовлення на констатувальному етапі експерименту**

	Досліджувані учні																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Ранг за виразністю усного мовлення	10	14	16	7	6	9	15	5	13	12	3	7	11	8	9	1	2	4
Ранг за розвитком зв'язного мовлення	8	8	9	4	6	7	8	4	8	8	3	7	7	5	6	1	2	3
Різниця рангів	2	6	7	3	0	2	7	1	5	4	0	0	4	3	3	0	0	1
Квадрат різниці рангів	4	36	49	9	0	4	49	1	25	16	0	0	16	9	9	0	0	1

Рис. 1. Середнє значення отриманого учнем балу за швидкістю та виразністю читання та його ранг на констатувальному етапі експерименту

Узагальнений показник отримано-го учнем балу за методиками визначення понять, з'ясування пасивного та активного словникового запасу та його ранг репрезентовано у таблиці 7 (відповідно до значень балів табл. 3-5).

Різницю рангів та квадрат різниці рангів між виразністю усного мовлення і розвитком зв'язного мовлення наведено у таблиці 8 (з урахуванням даних рис. 1 та табл. 7).

Отже, коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена на основі даних табл. 8 дорівнює 0,765. Відповідно до [10] між виразністю усного мовлення і розвитком зв'язного мовлення школярів існує значний позитивний зв'язок (див. рисунок 2).

Висновки. Отже, на констатувальному етапі педагогічного експерименту з'ясовано реальний стан сформованості рівня розвитку зв'язного мовлення молодших школярів в сучасній практиці початкової школи. У кількісному вимірі отримано такі результати: емпірично-інтуїтивний рівень розвитку зв'язного мовлення виявлено у 22,2% респондентів; у 50% опитаних учнів констатовано репродуктивний рівень розвитку зв'язного мовлення; реконструктивно-творчий рівень сформованості зв'язного мовлення репрезентували 27,8% учнів. Відповідно 33,3% опитаних мали реконструктивно-творчий рівень виразності читання; 44,4% респондентів – репродуктивний рівень виразності мовлення; 22,3%

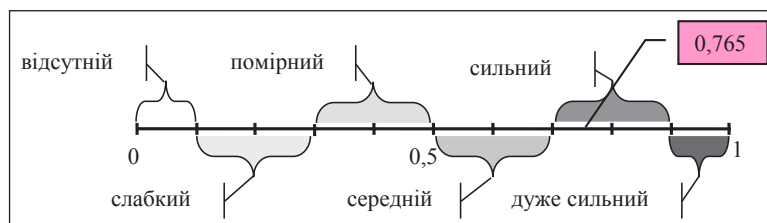

Рис. 2. Відображення отриманого коефіцієнта рангової кореляції Ч. Спірмена на шкалі зв'язку

опитаних мали емпірично-інтуїтивний рівень виразності мовлення. Аналіз результатів рангової кореляції Ч. Спірмена дав змогу констатувати, що між виразністю усного мовлення і розвитком зв'язного мовлення існує значний позитивний зв'язок – 0,765. Аналіз отриманих результатів свідчить, що педагогічний експеримент підтвердив правильність висунутої гіпотези: рівень розвитку зв'язного мовлення залежить від рівня виразності читання.

Отримані результати переконали нас у необхідності розробки програми (методичної системи) з розвитку зв'язного мовлення у зв'язку з виразним читанням дітей молодшого шкільного віку.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. До перспективних напрямів наукового пошуку відносимо дослідження готовності майбутнього вчителя до розвитку зв'язного мовлення учнів засобами артпедагогіки, мистецтва.

Список літератури:

1. Андрушина И.И., Лебедева Е.Л. Выразительное чтение: учебное пособие / И.И. Андрушина, Е.Л. Лебедева. – М.: Прометей, 2012. – 160 с.
2. Арнаут В. Пошук оптимальних шляхів вироблення якісних читацьких умінь у сучасних освітніх умовах [Текст] / В. Арнаут // Початкова школа : Науково-методичний журнал. – 2013. – № 10. – С. 17-21.
3. Артоболевский Г.В. Очерки по художественному чтению [Текст] : пособие для учит. / Г.В. Артоболевский ; под ред. С.И. Бернштейна. – М.: Учпедгиз, 1959. – 268 с.
4. Горбушина Л.А. Обучение выразительному чтению младших школьников: пособие для учителей / Л.А. Горбушина. – М.: Просвещение, 1981. – 160 с.
5. Григорчук А. Виразне читання як засіб розвитку емоційно-чуттєвої сфери молодших школярів [Текст] / А. Григорчук, І. Мельник // Початкова школа : Науково-методичний журнал. – 2010. – № 9. – С. 19-23.
6. Икрамова С.А. Выразительное чтение и его роль в развитии речи школьников начальных классов: автореф. дис. ... на соискание научной степени канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)» / Икрамова Саврия Аслоновна. – Душанбе, 2010. – 24 с.
7. Капська Алла Йосипівна. Виразне читання [Текст] : навч. посібник для студ. філол. фак. пед. ін-тів / А.Й. Капська. – К.: Вища школа, 1986. – 168 с.
8. Літературне читання. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2-4 класи (ОНОВЛЕНО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/Освіта/Освітніпрограми/...dlya-pochatkovoyi-shkoli> – 40 с.
9. Львов М.Р., Рамзаева Т.Г., Светловская Н.Н. Методика обучения русскому языку в начальных классах. – М.: Просвещение, 1987. – 415 с.
10. Сидоренко Е.В. Математические методы обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. – СПб., Речь, 2001. – 349 с.
11. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи (ОНОВЛЕНО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/Освіта/Освітні програми/...dlya-pochatkovoyi-shkoli> – 66 с.